

Efter oprøret

Demobilisering og håbløshed 10 år efter det arabiske forår

Af Thomas Brandt Fibiger

Hvad sker der efter oprøret – især når det ikke lykkes? Denne artikel sætter fokus på tiden efter opstandene i den arabiske verden i 2011, som dengang blev kendt som 'det arabiske forår'. I de fleste af de lande, hvor der dengang var oprør, har der siden enten været umenneskeligt kaos eller endnu mere undertrykkelse. Artiklen fokuserer på den lille arabiske Golfstat Bahrain, hvor selve oprøret hurtigt blev knust, men hvor mange af mine informanter – i og uden for Bahrain – stadig oplever konsekvenserne.

For 10 år siden, i 2011, talte alle om 'det arabiske forår'. Med folkelige protester var det lykkedes at presse autokratiske præsidenter i Tunesien og Egypten til at træde tilbage, og oprørerne spredte sig som en steppebrand over den arabiske verden, især til Libyen, Yemen, Bahrain og Syrien. Også i Libyen og Yemen forsvandt præsidenterne (i Libyen blev Gaddafi dræbt på flugt fra vestligt bombardement), mens regimerne i Bahrain og Syrien var mere standhaftige. Som bekendt er Syrien fortsat martret af den borgerkrig, som fulgte den indledende opstand. I denne artikel vil jeg fokusere netop på, hvordan verden ser ud på den anden side af oprøret – især fra oprørernes perspektiv. Hvordan opleves oprøret 10 år efter? Jeg vil fokusere på det måske mindst kendte af de ovennævnte lande og oprør, nemlig Bahrain, som jeg har arbejdet med både før og efter 2011. Baseret på korte feltbesøg i landet efter 2011 og samtaler med dissidenter i Europa vil jeg skildre aktivisme, demobilisering, håb og håbløshed 10 år efter det arabiske forår.

Mange iagttagere har været kritiske over for det romantiserende udtryk 'arabisk forår' og har fremhævet, at det forår, hvis det overhovedet var der, hurtigt blev til efterår og vinter. En af de bedste, tidlige bøger om opstandene i de arabiske Golflande, skrevet af Toby Matthiesen på baggrund af hans ophold i landene, mens oprørerne fandt sted, har undertitlen 'det arabiske forår som ikke var der'. Den internationalt velansete danske polito-

I februar 2011 blev Perlemonumentet i Bahraíns hovedstad Manama samlingssted for opstanden mod regimet. Foto: Al Jazeera / Wikimedia Commons.

log Morten Valbjørn foretrækker ord som opstand og revolte frem for forår. Ideen om forår giver indtryk af, at opstandene var et vendepunkt i den arabiske verden, at den slags opstande og krav om reformer var ukendte førhen, og at det virkede. Men for det første har den arabiske verden en rig historie med opstande og ønsker om politiske reformer af mange forskellige slags. For det andet må man på baggrund af de seneste 10 års forløb sige, at opstandene kun har haft begrænset succes. Tre langvarigt siddende præsidenter blev fjernet, men kun Tunesien kan siges faktisk at have gennemgået demokratiske reformer (om end skrøbelige og usikre og i sommeren 2021 udsat

for et nyt præsidentielt kupforsøg). Andre steder er regimerne enten forblevet nogenlunde de samme, som i Egypten under præsident Sisi siden 2013, eller landene er fortsat i kaos, som Yemen, Libyen og Syrien (samt i øvrigt andre lande som Libanon og Irak, selvom det kaos kun indirekte og delvist er resultatet af opstandene i 2011). I de fleste lande er udsigterne til politiske reformer og mulighederne for politisk deltagelse blevet kraftigt forringet, blandt andet fordi regimerne straffer ethvert tegn på modstand og uro meget hårdt og hårdere end før 2011. Hvis 2011 er et vendepunkt, er det således, fordi der er et før og et efter opstandene i 2011. Oprøret har haft kon-

sekvenser, ikke så meget i form af politiske reformer, men snarere for hvad der er muligt at gøre og sige i den arabiske verden, og personlige konsekvenser for de mange, som har oplevet fængslinger, forfølgelse og flugt, hvis ikke direkte for sig selv, så for familie og venner.

Knust oprør i Bahrain

Sådan er det også i Bahrain. Den lille østat i den Arabiske eller Persiske Golf var efter sigende allerede før 2011 det land i verden, som havde flest demonstrationer pr. indbygger (hvordan man så end tæller dét). Det var bestemt ikke, fordi det var ukendt med reformkrav og protester over for regimet ledet af det stammebaserede Al Khalifa dynasti. Men inspireret af begivenhederne i Tunesien og Egypten tidligt i 2011 udviklede disse hyppige demonstrationer sig til en massebevægelse, og ligesom demonstranterne i Cairo havde slået lejr på Tahrir-pladsen, etablerede man i Bahrain en lejr på en central plads, Perlemonumentet, i en rundkørsel, som forbandt de fleste

Efter oprøret blev knust, blev også Perlemonumentet fjernet. Det var blevet et symbol for politisk oprør og ikke som oprindeligt tænkt for staten, Bahrains traditioner og samarbejdet mellem Golf-landene. Foto: Yuri Kozyrev / Open Society Foundations.

indfaldsveje fra hovedstadens forstæder og gamle landsbyer, hvorfra de fleste demonstranter kom. Overraskende nok, og givetvis som følge af den usikre regionale situation, fik lejren lov til at blive i en måned, hvilket skabte stor gejst og tilslutning til demonstranterne. Efter denne måneds 'forår' knuste det bahrainske regime opstanden med hjælp fra Saudi Arabien, som sammen med de øvrige arabiske Golf-lande besluttede at sende en massiv militær styrke over broen til Bahrain. Ikke alene ryddede politi og militær lejren, også Perlemonumentet og hele rundkørslen blev ødelagt, så det ikke igen skulle blive et samlingssted. Indtil 2017 var stedet lukket for al trafik og var på den måde et synligt og fysisk tomrum efter oprøret, og endnu i dag er det et stærkt bevogtet trafikkrøds, som har afløst rundkørslen (for trafikkrøds er sværere at slå lejr i). I månederne og årene efter denne kortvarige opstand, som sidenhen kun har vist sig som enkelte mindre demonstrationer, er mange blevet fængslet, politiske foreninger, aviser med mere er blevet lukket ned, og mange af de aktivister, som ikke er blevet fængslet, eller som igen blev løsladt, har forladt Bahrain med eller uden deres familier. Nogle hundreder er blevet dræbt i konfrontationer med sikkerhedsstyrker og bander, og enkelte er blevet dømt til døden og henrettet. Der har ikke været masseflugt

fra Bahrain som for eksempel fra Syrien og Yemen. På den måde kan man sige, at forløbet i Bahrain har været betydeligt mildere end i andre arabiske lande, men alle bahrainere har været påvirket af hele situationen, uanset politisk tilhørsforhold, og mange familier har som nævnt oplevet fængslinger, forfølgelse eller flugt, og også at familiemedlemmer har mistet livet.

At vende tilbage

Jeg var senest i Bahrain i 2018, mit fjerde korte besøg efter opstanden. De første par gange var jeg blot på besøg hos nogle venner, for at se hvordan hele situationen havde påvirket dem og landet, og for at finde ud af, om det overhovedet ville være muligt at lave feltarbejde igen. Både i 2017 og 2018 opholdt jeg mig to uger i landet, som var det længste, et turistvisum kunne strække, og jeg havde ingen forhåbninger om at kunne få en forskningstilladelse eller længere visum. Andre forskere var endda blevet afvist i lufthavnen. Nu prøvede jeg at bevæge mig mere omkring og snakke med lidt flere mennesker, dog som udgangspunkt kun folk, jeg kendte i forvejen, og hvor vi havde en gensidig tillid. De fleste var præget af opstanden, men forsøgte at få en hverdag til at fungere. "Alle vores ledere er enten i fængsel eller i udlandet", forklarede en af mine venner mig. Han var på opstandens side, men havde ikke taget del i den, og nu syntes han ikke længere det gav

På mure rundt omkring i Bahrain er graffiti med politiske slogans malet over. Oprøret er på den måde både synligt og usynligt, erindret og gemt. Foto: Thomas Brandt Fibiger.

mening at fortsætte nogen opstand, især fordi der ikke var nogen til at lede den. Hans primære bekymring var at beholde sit job, kunne forsørge familien og betale regningerne for sit (alt for store og nye) hus. Mange bahrainere var begyndt at gå ud igen, en yndet social beskæftigelse, og restaurantlivet blomstrede igen. Mange restauranter var blevet lukket efter 2011, især hvis deres ejere var mistænkt for at sympatisere med opstanden.

“ Mistro, bitterhed, sorg og frygt er det mislykkede oprørs konsekvenser.

En aften under mit ophold i 2017 mødtes jeg med en bahrainsk ven og hans nye kone, som var fra Nordafrika. De ville gerne gå en tur med mig i et historisk kvarter, som de troede, jeg kendte bedre end dem. Undervejs spiste vi på en traditionel arabisk restaurant, hvor vi var de eneste gæster, og snakken gik nogenlunde frit. Jeg fik en fornemmelse af at være tilbage i en stemning fra Bahrain før 2011, hvor man netop kunne mødes og diskutere forskellige forhold og aktiviteter forholdsvis åbent, men som jeg hidtil havde været meget tøvende over for. Måske var oprøret overstået, Bahrain tilbage til en normaltilstand? Vi fortsatte snakken, da vi igen gik videre gennem kvarteret, om end mere forsigtige i det åbne rum. Vi kom til en *baraha*, et traditionelt udendørs mødested for kvarterets mænd, hvor nogle ældre mænd bød os på te og kage; de troede vi alle var udlændinge, hvad to af os jo også var, og ville vise os bahrainske traditioner. Snakken gik, og efter nogen tid kunne min ven ikke længere holde tilbage, at han faktisk selv var fra Bahrain og opvokset i en af landsbyerne på den anden side af hovedstaden. Med

ét ændrede stemningen sig radikalt. Min ven blev overfuset, og især hans religiøse identitet som shia-muslim stod for skud. De henviste til de forskellige praksisser for bøn og rituel afvaskning mellem sunni og shia og sagde: “Du er forkert indeni”. Min ven blev såret og vred og prøvede at give igen. Hans kone forsøgte at dysse ham ned og få ham med videre. Jeg håbede også, vi kunne komme væk hurtigst muligt, før situationen ville eskalere. En af værterne gik ind i bygningen ved siden af for at se fodbold i fjernsynet, for det var bedre end denne snak, mente han, mens den anden fortsatte sin voldsomme kritik af min vens religiøse identitet og sociale baggrund. Til sidst kom vi dog væk.

Bagefter var min ven og hans kone selvfølgelig meget oprevne. De to ældre mænd i *baraha*'en havde begge arbejdet i den bahrainiske hær under opstanden, og min vens halvbror havde været arresteret og var blevet tortureret. Han var blevet pisset i munden af officererne. Siden var han død af kræft, og familien havde tit tænkt på, om sygdommen stammede fra disse hændelser. Nu stod det i hovedet på min ven, at det var folk som disse mænd, der havde tortureret hans bror.

For mig krakelerede mit begyndende håb for, at Bahrain var ved at vende tilbage til den relative åbenhed, der prægede årtiet før opstanden. Tydeligvis var der masser af åbne sår og sorger, som det ville tage lang tid at hele. Man måtte hele tiden tage sig i agt for ikke at ende i denne slags situationer – både mig som gæst og antropolog, men i særdeleshed selvfølgelig befolkningen i Bahrain. Selvom oprøret blev knust på kun en måned, var der syv år efter fortsat ting, man ikke kunne snakke om, og folk, der ikke var i stand til at føre en dialog. Mistro, bitterhed, sorg og frygt er det mislykkede oprørs konsekvenser.

Væk fra Bahrain

Som del af projektet ‘Mediatized Diaspora’, som fokuserer på mediebrug blandt folk med arabisk baggrund efter oprørene i 2011, har jeg mødt og interviewet en række bahrainere, som er draget i eksil i Europa efter 2011, eller hvis forældre har fået asyl i forbindelse med tidligere opstande, og som derfor er vokset op i Europa. De fleste eksil-bahrainere er taget til London og England på grund af sprog og historiske forbindelser, mens en mindre gruppe har boet i Danmark siden 1980'erne. Eksil-bahrainere er næsten udelukkende shia-muslimer, fordi dette marginaliserede befolkningsflertal i Bahrain er den største del af oppositionen, og i London er 4-500 bahrainere forbundet i det shia-muslimske center *Dar al-Hikma* (Visdommens Hus). London har også siden 1980'erne været base for en bahrainsk eksil-opposition, som har forsøgt at lægge pres på både Bahrains og europæiske regeringer. Nogle har været med siden dengang, en ny generation er vokset op i London, og efter 2011 er mange nye kommet til. I Danmark er der ikke på samme måde et center særligt for folk med bahrainsk baggrund, og mens nogle af de cirka 80 bahrainere, der kom til landet i 1980'erne, siden er vendt tilbage til Bahrain, er andre blevet. Især den yngre generation, som er vokset op i Danmark, er blevet for at få uddannelse og job. Andre er vendt tilbage til Danmark siden 2011, efter at have prøvet at bo i Bahrain i nogle år. En kvinde, som voksede op i Danmark, tog efter endt uddannelse i årene før 2011 til Bahrain for at bidrage til dét reform- og udviklingsarbejde, som hun og mange andre følte var på rette spor i landet. Hun var på ingen måde politisk eller religiøs aktivist men forsøgte at bidrage til en positiv udvikling, som hun fornemmede var godt i gang. Men efter 2011 blev stemningen i landet dårligere, og mere konkret gjaldt det også hendes arbejdsforhold og muligheder. Derfor tog hun sammen med sin nystiftede familie tilbage til Danmark og arbejder nu her. I interviewet fortæller hun, at hun helst “vil glemme Bahrain, selvom jeg godt ved jeg ikke kan – også for mine børns skyld”. Hun har familie i Bahrain og stærke relationer til landet, og hun oplevede opstanden i 2011 på nært hold. Men nu vil hun helst ikke høre mere om det og om situationen i landet, og hun prøver at lade være med at følge med i lokale og internationale medier. Hun vil hellere fokusere på sin nye tilværelse og sine børns opvækst i Danmark og sørge for at give dem gode vilkår her. Hun bliver trist af at følge med i, hvordan det går i Bahrain, men samtidig kan hun ikke lade være.

Mange bahrainere i og uden for Bahrain har det tilsyneladende på samme måde. De forsøger at lægge opstanden bag sig og komme videre med deres eget og ikke mindst deres børns liv. Især i London er der imidlertid en kernegruppe af unge og ældre aktivister, der fortsætter kampen for reformer, nu blot fra London. De bidrager til arabiske og europæiske medier, de forsøger via interesseorganisationer at gøre europæiske regeringer opmærksom på deres sag, og de organiserer forskellige gadeprotester i London. Hver uge er der demonstrationer foran enten den britiske premierministers bolig

Free Abdul-Hadi Al-Khawaja

Bahrain: Open letter to Danish Prime Minister to take immediate action to free Abdul-Hadi Al-Khawaja

22 January 2021 Dear Prime Minister Mette Frederiksen, We the undersigned, more than 100 organisations from around the world, are appealing for your assistance to

Bahrain: NGOs call for release of human rights defender Abdulhadi Al-Khawaja on 7th anniversary of his arrest

05-April-2018 Seven years ago this month, renowned human rights defender Abdulhadi Al-Khawaja was dragged from his home in Bahrain, tortured, tried in a military court,

BIRD NEWSLETTER

Keep updated

Name

Email

Subscribe

Our Social Media

I London fortsætter forskellige eksil-Bahrainere kampen for politiske reformer i Bahrain, blandt andet gennem etableringen af adskillige organisationer og medieplatforme som her hjemmesiden for Bahrain Institute for Rights and Democracy (BIRD). På dette opslag fra januar 2021, 10 år efter det arabiske forår, ses en åben henvendelse til den danske statsminister om støtte til dansk-bahraineren Abdul Hadi Al-Khawaja, som indtil sin fængsling i 2011 var leder af en menneskerettighedsgruppe i Bahrain.

i Downing Street eller den saudiarabiske ambassade. Netop den ambassade er valgt, fordi Saudi-Arabien støtter regimet i Bahrain og bidrog til at knuse opstanden, og fordi den bahrainiske ambassade ligger mere gemt og demonstrationer dér ikke ville blive set. Men efterhånden er disse demonstrationer også aftagende, og kun nogle få aktivister møder op for at dele flyers ud til forbipasserende. I det religiøse center Dar al-Hikma forklarer en af de ældre deltagere mig resigneret, at opbakningen til den politiske kamp er vigen. Folk kommer måske i centret, men det er mere for at snakke og socialisere, det er ikke for at bidrage med en indsats for reformer i Bahrain, siger han.

Denne faldende opbakning til fortsat politisk kamp er måske nok meget naturlig, når der nu ti år senere ikke er megen udsigt til de ønskede politiske reformer, snarere tværtimod. Men det ærgrer selv-

følgelig dem, der prøver at holde fast i aktivismen. Det gælder ikke kun i tilfældet Bahrain, men gør sig gældende for de fleste arabiske lande, som oplevede opstand i 2011. Blandt andet Sarah Anne Rennick har skrevet om det samme blandt unge egyptere, som i de første år efter 2011 var særdeles aktive, men jo mere udtrættede aktivisterne blev, og jo stærkere den nye undertrykkelse følte, i Egypten særligt efter præsident Sisis magtovertagelse i 2013, jo færre har de unge aktivister været og jo mindre gejst har de haft. Med Syrien som fokus har Dana Moss især beskrevet den rolle, som sociale medier har haft for den transnationale undertrykkelse, som har gjort det farligt at udtrykke sig både i og uden for Syrien, fordi regimet både i Syrien og i andre lande, herunder ikke mindst Bahrain, har været særdeles dygtige og afsat ressourcer til at følge digital kommunikation imod regimet. Hvor de arabiske

oprør i 2011 oprindeligt blev fejret som 'Facebook-revolutioner' båret frem af sociale medier, har det i eftertiden været tydeligt, at disse medier i lige så høj grad har været brugt imod oprørene og i dag lægger begrænsninger på lysten til og muligheden for at deltage og ytre sig. Det er også én af grundene til, at min ovennævnte informant fra Danmark ikke længere vil følge med i mediehistorier fra og om Bahrain.

Efter oprøret

På et mere generelt analytisk plan har der været skrevet forholdsvis lidt om, hvad der sker efter oprøret, når det ikke lykkes at fremtvinge de ønskede reformer, og hvordan den slags bevægelser forsvinder. I 2015 udgav den amerikanske politolog Christian Davenport dog bogen "How Social Movements Die". Med udgangspunkt i den kortlivede bevægelse 'Republic of New Africa', der i slutningen af 1960'erne arbejdede for at løsrive et antal 'sorte' delstater fra USA, viser Davenport her, hvordan sociale bevægelser kan uddø på forskellige måder. Det kan dels være som følge af ekstern undertrykkelse (fra myndighederne), eller på grund af intern splittelse og udtrætning – eller en kombination af sådanne faktorer. Som Davenport skriver, er der typisk mest fokus på det første, undertrykkelsen, mens det ofte faktisk er en kombination af forskellige elementer, hvor også bevægelsens interne dynamikker indgår. Det synes også at være tilfældet i tiden efter de arabiske oprør, hvor undertrykkelse, herunder hvad Dana Moss som nævnt ovenfor kalder 'transnational' og 'digital' undertrykkelse, helt klart er en del af forklaringen, men hvor træthed, frygt, skyldfølelse eller blot forsøget på at få en ny dagligdag til at fungere også spiller en rolle for at lægge oprøret i glemsel.

Den toneangivende Mellemøst-antropolog Samuli Schielke beskriver noget lignende fra sine studier af en landsby i det nordlige Egypten før, under og efter 'revolutionen' i 2011. Før 2011 var politisk agitation noget, der hørte særlige grupper i storbyerne til. I foråret 2011 kom nogle unge i landsbyen med i den revolutionære bevægelse, deltog i demonstrationer og organiserede aktioner og møder. Men snart efter splittedes denne bevægelse i forskellige retninger, i forhold til hvad man kæmpede for, og om denne kamp var meningsfuld. Folk forandrer deres syn på livet over tid, påpeger Schielke, og ser på deres muligheder og forpligtelser og på, hvad der giver mening i øjeblikket. Oprør er udmattende, og det kan være svært at se lys for enden af tunnelen – og over længere tid at investere hele sit liv i kampen for en sag, man måske ikke engang helt ved, eller er enige om, hvad er.

Oprør på oprør?

I dag, 10 år efter 'det arabiske forår', er der ikke mange tegn på arabiske reformbevægelser. Aktivisterne er flygtet, fængslet, dræbt eller kuet, og den brede støtte i befolkningen er vejet, fordi man ikke længere tror på, at reformerne er på vej, og at kampen nytter noget. Der er også en dagligdag at passe, regninger at betale, børn der skal vokse op. Dette gælder i Bahrain såvel som i de øvrige arabiske lande, som oplevede opstand i 2011. Efter oprøret er der stille, men det er en larmende stilhed præget af undertrykkelse, frygt og regimernes allestedsnærværende kontrol. For reformbevægelserne er det eneste håb, at der har været opstande mange gange før 2011, og det vil der nok komme igen efter. Og i 2011 var der faktisk præsidenter, der blev afsat. Så måske engang?

Forslag til videre læsning

Davenport, Christian. *How Social Movements Die*. Cambridge University Press, Cambridge, 2015.

Mathiesen, Toby. *Sectarian Gulf. Bahrain, Saudi Arabia and the Arab Spring That Wasn't*. Stanford University Press, Stanford, 2013.

Moss, Dana. The ties that bind: Internet communication, technologies, networked authoritarianism, and 'voice' in the Syrian diaspora. I: *Globalizations*, 2018, 15:2, side 265-282.

Schielke, Samuli. *Egypt in the Future Tense. Hope, Frustration and Ambivalence Before and After 2011*. Indiana University Press, Bloomington, 2015.

Om forfatteren

Thomas Brandt Fibiger er lektor i Arabisk- og Islamstudier på Afdeling for Religionsvidenskab, Aarhus Universitet. Han er ph.d. i antropologi, også fra AU, med en afhandling om historiebrug i relation til religiøs og politisk identitet i Bahrain (2010). Han har senest været tilknyttet projektet *Mediatized Diaspora* (Københavns Universitet), om mediebrug blandt arabiske grupper i Europa efter opstandene i 2011, og skal de kommende år arbejde på det kollektive projekt 'Constructing the Ocean' om transregionale forbindelser og religiøse diaspora-grupperes byggeprojekter i Det Indiske Ocean.

Dele af materialet til denne artikel er indsamlet i forbindelse med projekterne *Mediatized Diaspora* (<https://ccrs.ku.dk/research/centres-and-projects/mediatizeddiaspora/>) samt *Sectarianism in the Wake of the Arab Revolts* (ps.au.dk/swar) og er blevet anvendt i internationale artikler som led i disse projekter, blandt andet i *Review of Faith and International Affairs* (2020, nr. 1) og en kommende bogudgivelse i *Mediatized Diaspora*-projektet.